

“Bezgalīgais stāsts” Latvijas gaumē

Alisa Leškoviča, ZAB "SORAINEN", zvērināta advokāte

<https://www.itiesibas.lv/raksti/komercdarbiba/nodokli/bezgaligais-stasts-latvijas-gaume/14700>

2017.gadā lielu sabiedrības uzmanību izpelnījās Latvijas Republikas Satversmes tiesā (ST) skatītās lietas par Solidaritātes nodokļa likuma (Likums) normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmei (Satversme). Jau no solidaritātes nodokļa (SN) ieviešanas idejas rašanās dienas tas plašsaziņas līdzekļos un publiskajās tērzētavās dēvēts par "bagātnieku nodokli". Kas īsti ir šis nodoklis, un kāda būs tā nākotne?

Solidaritātes nodokļa pirmsākumi

2015.gadā valdība, veidojot kārtējā gada valsts budžetu, secināja, ka tajā trūkst apmēram 40 milj. eiro, tādēļ ministrijām uzdeva rast trūkstošo summu. Lielā steigā, neņemot vērā sociālo partneru iebildumus un ierosinājumus, tika izstrādāts [Likums](#), lai ieviestu nodokli, kas atgādinātu valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI), tomēr iegūtos līdzekļus novirzītu nevis speciālajā budžetā, bet gan valsts pamatbudžetā.

Latvijā, lai ierobežotu izmaksas pabalstos un pensijās, ieviesti t.s. VSAOI "griesti". Proti, personas, kuru ienākums pārsniedz konkrētu līmeni (no 2019.gada – 62,80 tūkst. eiro), vairs nemaksā sociālās iemaksas no summām, kas pārsniedz noteikto robežu.

Ekonomiskās krīzes laikā, atceļot "griestus", valdība veiksmīgi papildināja budžeta ieņēmumus. Šādi varētu rīkoties vienmēr, kad nepieciešams papildināt budžetu, ja vien, atceļot "griestus", nerastos būtiska problēma – valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma līmenis atbilstoši veiktajām VSAOI, t.i., tiem, kas maksā vairāk, ir tiesības arī prasīt lielākus pabalstus un pensijas.

Tādēļ valsts izlēma rīkoties viltīgi – neatcelt VSAOI "griestus", bet ienākumam virs tiem piemērot SN. Tādējādi nodokļu maksātāji (tāpat kā ekonomiskās krīzes laikā) maksā VSAOI no visiem ienākumiem, bet valsts papildus viņiem neko nedod.

Paredzot, ka šāds regulējums varētu radīt sociālo partneru un nodokļu maksātāju iebildumus, valsts nolēma [Likumamērķi](#) un anotācijā noteikt, ka iekasēto nodokli izmantos, lai finansētu valsts iedzīvotāju pieaugošās sociālās aizsardzības un nevienlīdzības mazināšanas vajadzības, t.i., naudu tērēs pabalstos tiem, kam tas visvairāk nepieciešams.

Tomēr patiesībā iekasēto naudu neizmantoja šim cēlajam mērķim – neatradās līdzekļi ne vismazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas – aizbildnībā esošo bērnu – uzturēšanas līdzekļu palielināšanai (45 eiro pabalsts nebija mainīts jau 20 gadus!), ne arī citām mazāk aizsargātajām personu grupām. Naudu izmantoja, lai palielinātu iemaksas Ziemeļatlantijas līguma organizācijas jeb NATO budžetā, tādēļ deputāti SN pat iesauca par "kara nodokli".

Lai gan arī valsts aizsardzība ir svarīgs mērķis sabiedrības labklājības nodrošināšanai, tomēr šī situācija uzskatāmi parāda, kā likumdevējs pieņem likumus, slēpjoties aiz cēliem (bet nepatiesiem) attaisnojumiem.

Daži ir vienlīdzīgi

SN bija tipisks "gribējām kā labāk, sanāca kā vienmēr" gadījums. Steigā pieņemtajam [Likumam](#) bija būtiski trūkumi, par kuriem likumdevējs negribēja runāt, norādot, ka visu iebildumu pamatā ir nevēlēšanās maksāt lielākus nodokļus, bet citādi nodoklim nav ne vainas.

Lai gan SN pasniedza un iekasēja kā VSAOI, tas neietekmēja ne pabalstu, ne pensiju apmēru. Tas bija kā ziedojums valstij, un rezultātā personas, kas veiktu maksājumus visa darba stāža periodā (40 gadus), saņemtu divas līdz 10 reizes mazāku pensiju nekā tie, kas maksāja nodokli no pilna atalgojuma tikai vienu gadu (piemēram, 1996.gadā).

Turklāt SN ietekmēja tikai nelielu nodokļu maksātāju daļu un tikai tos, kas saņēma ienākumus no algas. Nodoklis neietekmēja tos, kas saņēma ienākumu no kapitāla (akcijas, nekustamais īpašums, ieguldījums zeltā, dividendes utt.), kas ir lielākā daļa turīgo cilvēku. SN neskāra arī pašnodarbinātos, lai gan tie [Likumā](#) bija (un ir arī šobrīd) norādīti kā nodokļa maksātāji. Tādēļ atsevišķi bēdīgi slavenie maksātnešpējas administratori un tiesu izpildītāji, kas gadā pelnīja miljonus, SN nemaksāja, bet sociālo izmaksu solidārā segšanā piedalījās tikai ar minimālo algu. Vai to var nosaukt par taisnīgu ienākumu pārdali visas sabiedrības labā?

Papildus jānorāda, ka nodokļa likme svārstījās robežās no 25,50% līdz 35,09% un bija atkarīga nevis no ienākumu apmēra, bet gan tādiem apstākļiem kā vecums vai veselības stāvoklis. Proti, pensijas vecumu sasniegušais SN maksātājs veica ievērojami mazākus nodokļa maksājumus, salīdzinot ar pārējiem SN maksātājiem, arī tad, ja viņa ienākumi bija būtiski lielāki (piemēram, pensijas vecumu sasniedzis nodokļa maksātājs ar 500 tūkst. eiro ienākumiem gadā maksāja ievērojami mazākus nodokļus nekā SN maksātājs ar 50 tūkst. eiro gada ienākumiem). Tāpat arī ārzemnieki var Latvijā gūt lielus ienākumus, tomēr SN nemaksāt.

Nodoklis veicina arī dubultās nodokļa aplikšanas situācijas. Proti, darbiniekam strādājot dažādās valstīs, algas daļai var tikt piemērots nodoklis divas reizes – Latvijā un citā valstī.

Nevarētu arī teikt, ka SN ir pietiekami skaidrs un atbilst tiesiskās drošības principam, jo tā izpildes forma rada jautājumu, kas tas ir par nodokli. Ministrijas un iestādes šo nodokli sauca dažādi – gan par iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN), gan progresīvo likmi, gan VSAOI līdzīgu nodokli u.tml. Tiesā ministriju pārstāvji aizstāvējās ar jau ierasto frāzi: "Ja būs problēmas, tad arī domāsim un risināsim!"

Turklāt SN ieviešana nebija arī ekonomiski pamatota, jo radīja motivāciju nemaksāt lielas algas, lai gan Latvijā nav ne tiesiska, ne ekonomiska pamata šādai situācijai. Arī uz ST sēdēm pieaicinātie eksperti apliecināja, ka no ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības viedokļa šāda situācija ir ļoti bīstama visai sabiedrībai, jo samazinās valsts konkurētspēja (sk. ST 2017.gada 6.septembra sēdes stenogrammu).

Vai saprātīgs kompromiss?

2017.gadā likumdevējs tomēr veica grozījumus [Likumā](#), nodokļa iekasēšanas kārtībai gan paliekot nemainīgai. Darba devējam un darba ņēmējam 2018.gadā no visas algas ienākumiem bija jāmaksā VSAOI – attiecīgi 24,09% un 11%. SN, ko iekasēja kā VSAOI no ienākumiem virs 55 tūkst. eiro gadā, izlietoja galvenokārt pašas fiziskās personas – nodokļa maksātāja interesēs (iepriekš šī nodokļa maksātājs vispār nesaņēma nekādu labumu), proti:

- 4% novirzīja personas iemaksām tās izvēlētajā privātā pensiju fonda pensiju plānā (trešajā pensiju līmenī);
- 6% novirzīja personas valsts fondēto pensiju shēmā (otrajā pensiju līmenī);
- 10,50% (t.i., darba ņēmēja likmes daļu pēc 0,50% atskaitīšanas veselības apdrošināšanai) ieskaitīja kā IIN avansa maksājumu un ņēma vērā aprēķinātajā IIN (31,40%);
- pārējās iemaksas novirzīja valsts budžetā un izmantoja no valsts budžeta finansētajām vajadzībām un mērķiem.

Šķita, ka ar grozījumiem beidzot panākts taisnīgs risinājums – "vilks paēdis, un kaza dzīva", tomēr jautājumi par šī nodokļa jēgu un nepieciešamību palika neatbildēti. Proti, [Likuma](#) mērķis – mazināt sociālo nevienlīdzību – netika panākts, jo ar SN ieviešanu mazāk turīgajai iedzīvotāju daļai naudas vairāk nekļuva. Savukārt mērķi, lai turīgākie maksātu vairāk, panāca 2018.gadā, ieviešot progresīvo ienākuma nodokli.

SN jaunajā veidolā – vai tiešām?

2019.gadā stājās spēkā jaunie grozījumi [Likumā](#), kas pieņemti, pamatojoties uz diviem ST spriedumiem (2017.gada 19.oktobra [spriedums lietā 2016-14-01](#) un 2017.gada 16.novembra [spriedums lietā 2016-16-01](#)). Jāatgādina, ka 2017.gadā ST atzina Likuma [6.pantu](#) par neatbilstošu Satversmes [91.pantā](#) paredzētajam vienlīdzības principam. Proti, ST uzskatīja, ka atšķirīgo likmju (tās svārstījās robežās no 25,50% līdz 35,09%) piemērošanai SN maksātājiem nav leģitīma mērķa. Ne nelielās administrēšanas izmaksas, ne mazais SN maksātāju skaits pats par sevi nevar pamatot atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošiem nodokļa maksātājiem. Tādēļ tiesa uzdeva likumdevējam līdz 2019.gada 1.janvārim šo situāciju labot, nosakot, ka šajā datumā Likuma [6.pants](#) zaudēs spēku.

Izpildot ST spriedumos nolemtu, likumdevējs noteica, ka turpmāk likme visiem SN maksātājiem būs vienāda – 25,50% un tiks sadalīta:

- 14% – valsts pensiju speciālajā budžetā, t.i., pirmajā pensiju līmenī (SN maksātājiem negatīva ir ziņa, ka SN vairs neieskaitīs otrajā un trešajā pensiju līmenī);
- 10,50% – IIN kontā Valsts kasē (VK), tāpat kā iepriekš, ieskaitot kā IIN avansa maksājumus un ņemot vērā aprēķinātajā IIN (31,40%);
- 1% – veselības aprūpes pakalpojumu finansēšanai.

Tāpat nemainīgi darba devējs aprēķinās VSAOI no darba ņēmējam izmaksātajiem ienākumiem. Savukārt, darba ņēmēja ienākumiem sasniedzot "griestus" (no 2019.gada – 62,80 tūkst. euro), Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) patstāvīgi pārskaitīs nodokli attiecīgajā VK un pensiju speciālajā budžetā.

Savukārt SN maksātājiem, kam VSAOI aprēķinās pēc lielākās likmes (t.i., 93% SN maksātāju), VSAA līdz pēctaksācijas gada 1.jūnijam pārmaksāto SN atmaksās. Ja SN ir jāmaksā tikai vienai personai (piemēram, darba devējam vai pašnodarbinātajam), tad SN atmaksās šai personai. Ja SN jāmaksā gan darba devējam, gan darba ņēmējam, SN atmaksās darba devējam.

Diemžēl, ieviešot grozījumus [Likumā](#), likumdevējs nav ieklausījies ST tiesneses Sanitas Osipovas atsevišķajās domās. [Likumā](#) arī šobrīd nav pamatojuma, kāpēc personas (darba ņēmēja) ienākuma nodokļa maksāšanas pienākums daļēji piemērots arī darba devējam. Savukārt, saglabājot SN iekasēšanas kārtību (kā VSAOI), joprojām SN var attiecināt arī uz ikvienu "mazās algas" maksātāju, ja viņa darba ņēmējs gūst "lielus ienākumus", strādājot pie vairākiem darba devējiem.

Proti, joprojām iespējamas situācijas, kad vienai personai, kura maksā savam darba ņēmējam atalgojumu zem 62,80 tūkst. eiro gadā, nav paredzēts SN, bet otra persona, kas arī darba ņēmējam maksā atalgojumu zem 62,80 tūkst. eiro gadā, kļūst par SN maksātāju. Tādēļ [Likums](#) joprojām neatbilst Satversmes [91.pantam](#) – vienlīdzības principam.

Turklāt darba devējs var nemaz nezināt, ka kļuvis par SN maksātāju, jo visi dati par darba ņēmēja ienākumiem pieejami vienīgi VSAA. Kā atsevišķajās domās norādīja S.Osipova, šāda situācija pati par sevi neatbilst Satversmes [90.pantam](#), kurā noteikts, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. ST tiesnese norāda, ka vārds "tiesības" Satversmes [90.pantā](#) lietots tā plašākajā nozīmē, tātad no normas izriet personas tiesības būt informētai arī par saviem pienākumiem. Tiesiskā demokrātiskā valstī nav pieļaujama tāda tiesiska pienākuma uzlikšana personai, par kura esību viņa nezina.

Tādēļ vēl joprojām ir pamats uzskatīt, ka [Likums](#) (arī tā jaunajā veidolā) neatbilst [Satversmei](#) un var tikt apstrīdēts ST, bet jau uz cita pamata. Līdz ar to arī SN stāsts nav pabeigts un atgādina "bezglīgo stāstu".